

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА І ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА

УДК: 330.8 : 342.58 : 338.43

ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ НА УКРАЇНІ

В.І.БЛАГОДАТНИЙ - д.е.н., професор,
В.Ф.ЯРОВИЙ - аспірант, Херсонський ДАУ

Для успішного подолання кризи у сільському господарстві українська влада провела частину економічних реформ на селі, головним результатом яких стала поява приватного власника на землі, підхід до створення ринку землі (вірніше законодавче його забезпечення, адже не секрет, що ринок землі вже існує, хоч і в спотвореному вигляді через брак законодавства).

В останні роки намітилася загальна тенденція до стабілізації аграрного виробництва, поступового подолання збитковості та підвищення доходності сільськогосподарських підприємств. Для остаточного закріплення й стабілізації позитивних змін, подальшого планомірного розвитку агропромислового виробництва (АПК) конче необхідно створити в аграрному секторі економіки дорадчу службу – Національну систему інформаційних консультаційно-освітніх служб (НСІКОС) АПК¹, що зобов'язана своєчасно надавати новим землекористувачам та землевласникам необхідні знання для прийняття оптимальних рішень при вирішенні проблем, що постають перед ними.

Аграрні реформи, які здійснюються з переходом економіки України до ринкових відносин, привели до утворення нових організаційно-правових форм господарств ринкового типу, що створило умови до подрібнення господарських структур та появи “нового” фермера, часто мало знайомого з науковими основами сільського господарства, виникла нагальна необхідність у створенні інформаційних консультаційно-освітніх служб, які надавали б послуги не лише на основі друкованої продукції, а й використовували в своїй роботі комп'ютерні інформаційні продукти всього світу.

Поширення дорадництва в аграрному секторі економіки України на сьогоднішній день має як економічне, так і соціально-політичне підґрунтя. Світовий досвід переконливо свідчить, що сільські дорадчі служби є

---

¹ Даний термін вперше вжив В.В.Дерлеменко у своїй ґрунтовній та актуальній сьогоднішній праці «Сільськогосподарські інформаційні консультаційно-освітні служби». Важко не погодитися із автором даної монографії, що дана назва “якнайкраще відбиває її суть і найголовніші напрями роботи в період специфічних умов переходу економіки України до ринкових відносин”.

одним із важливих чинників державної аграрної політики у підвищенні стабільності та ефективності сільськогосподарського виробництва. Розвинуті країни світу створювали їх тоді, коли їх сільське господарство перебувало у занепаді, а продовольча безпека була під загрозою. Мірою розвитку сільського господарства відповідно змінювались і дорадчі служби.

Для глибшого розуміння суті та призначення дорадництва варто звернутися до історичних основ розвитку цього явища на Україні, яке бере початок з кінця XIX століття.

Багато вчених та науковців, що описували історичні аспекти виникнення, становлення та розвитку дорадництва, інформаційно-консультативних служб по-різному розкривали дану тему, головну увагу звертаючи на управлінське консультування [8], розвиток сільськогосподарської бібліографії [6] або суспільну агрономію [4] тощо.

Автори розділяють точку зору Дерлеменка В.В., котрий вважає, що в історичному аспекті процес розвитку дорадчих служб на Україні можна поділити на такі основні періоди: дореволюційний, радянський і пострадянський [6, стор. 35].

Розвиток агротехніки міцно пов'язаний не тільки з розвитком природничих наук і техніки, а й з аграрним устроєм та формами землекористування. Виникненню та розвитку дорадчих служб в Україні сприяли певні історичні передумови. **Першою** з них можна вважати розвиток капіталізму в Російській Імперії. Якщо кріпацьке хліборобство кін. XVIII і першої половини XIX ст. позначене було в масі господарств найпримітивнішою агротехнікою, феодальне сільське господарство майже не розвивалося, то після реформи 1861 року почав стверджуватись новий капіталістичний тип землеробства, який супроводжувався перебудовою як панських, так і селянських господарств, широким застосуванням технічних удосконалень. Розвиток внутрішнього та відкриття світового ринків сільськогосподарських продуктів привели до появи торгового землеробства, розвиток якого стимулював удосконалення господарювання. Останнє обумовило нагальну потребу в одержанні ґрунтовних сільськогосподарських знань. **Другою** історичною передумовою розвитку процесу розповсюдження сільськогосподарської інформації слід вважати появу друкованих видань сільськогосподарського профілю. **Третьою** – наявність достатньої кількості її користувачів внаслідок розвитку сільськогосподарської науки та освіти.

У XIX ст. на Україні не було широко організованих агрономічних дослідів, що всебічно охоплювали б її сільське господарство. Розвиток суспільної агрономії залежав від окремих учених, охоплюючи здебільшого вузькі галузі науки. У кінці XIX ст., а особливо на початку XX ст. планомірну роботу розгорнули губернські і повітові земства, що організовували мережу дослідних станцій. Найстаршою є Полтавська дослідна станція (1884 р.), за нею була заснована в Херсоні (жовтень 1889 р.) [16:156]. Перед першою світовою війною на Україні було 52 дослід-

них полів та станцій і 8 контрольно-насінневих станцій [1:22].

Саме в цей час виникає зовсім нове суспільне явище, яке було породжене даними проблемами і яке передбачало конкретне їх вирішення шляхом надання допомоги сільському населенню. Це так звана суспільна агрономія, яка за своєю суттю, цільовим призначенням, завданнями та методами реалізації являє собою сучасну дорадчу діяльність.

Суспільна агрономія виникла як об'єктивна необхідність, породжена процесами реформування сільського господарства того часу. Вона започаткувалась ентузіастами – практиками і спочатку розвивалася на місцях стихійно.

Згідно з енциклопедичним визначенням суспільна агрономія (агрономія земська) – це сукупність заходів, що їх вживають або суспільні самодіяльні організації, або органи місцевої самоуправи, або держава для піднесення агротехнічної культури, завданням якої є:

1) пропагувати серед хліборобського населення окремі засоби поліпшення господарства;

2) навчати раціональної агрокультури шляхом порадиництва в технічних і організаційних справах;

3) організувати допоміжні установи: склади машин, насіння, угноєння, показові агрономічні пункти, злучні пункти, шкілки, розсадники і т. п.;

4) провадити широкі організаційні заходи, як комасація, меліорація, раціональні сівозміни;

5) давати економічну підставу для різних господарських поліпшень шляхом організацій постачання кредиту, сільськогосподарської кооперації і т. ін.;

6) поширювати агрономічні знання за допомогою сільськогосподарських шкіл, курсів, лекцій, сільськогосподарських виставок, дослідних станцій, тощо [5:24].

У Росії існувало різке протиставлення між урядовим бюрократичним апаратом і суспільством. Унаслідок цього земства стали творити земську агрономію, що саме й дістала назву суспільної чи громадської агрономії і протиставлялася агрономічним заходам державної влади. У Західній Європі такого розриву між урядом і суспільством не було, тому там не вживався термін “агрономія суспільна й державна”. Державні агрономічні заходи в Росії були в руках Міністерства Землеробства і Державних Маєтків, яке здійснювало свої завдання через урядових агрономів та інструкторів. Земська агрономія на Україні виникла з кінця 80-их рр. XIX ст., коли Херсонське земство створило інститут повітових і губерньських земських агрономів.

Для того часу це був зовсім новий навчальний заклад. Створений у 1874 р. як нижче III розряду земське сільськогосподарське училище на початку з трьохрічним строком навчання, заклад знаходився у віданні народної освіти. Із 1 січня 1883 р. перетворюється у середній навчаль-

ний заклад із шестирічним строком навчання й сьомим – для практичної роботи. У серпні 1881 р. переходить під патронат Міністерства Землеробства і Державних Маєтків і вже більше 120 років знаходиться у віданні Міністерства сільського господарства [16:146].

Етапи пройденого цим навчальним закладом історичного шляху свідчать, що його історія – це історія сільськогосподарської науки та освіти південного регіону нашої країни, мініатюрне віддзеркалення історії розвитку сільськогосподарських дорадчих служб на Україні. У до-революційний період розвитку дорадчих служб, і частково в радянський, розвиток цього навчального закладу, як і розвиток тогочасного дорадництва взагалі, можна умовно поділити, в залежності від часу та цілей діяльності, на два періоди.

Перший період існування – *поміщицький*, коли головною ціллю було агрономічне обслуговування поміщицьких землеволодінь. До 1900 року випускники земських середніх сільськогосподарських училищ називались управителями маєтків, в основному поміщицьких, для яких і велась підготовка спеціалістів, хоча не виключалося і використання випускників в державному апараті, в першу чергу в земських установах.

Другий – період земства (орієнтовно 1890-1920), був відзначений активним розвитком земської агрономічної діяльності, коли ставалося завдання обслуговування й селянських господарств. Починаючи з 1906-1910 рр., із введенням мережі дільничних агрономів і різким збільшенням на той час кількості сільськогосподарських й кредитно-кооперативних організацій, що охоплювали своїм впливом селянські господарства, у крупних селах громадське положення земського агронома помітно покращилося. Свою роботу дільничний агроном проводив через сільськогосподарські товариства. Давав поради, консультації, поширював серед селян сільськогосподарську літературу, що видавало земство, організовував екскурсії селян до найближчих зразкових та дослідних полів, у сільськогосподарські навчальні заклади, на сільськогосподарські та промислові виставки [16:148-149].

На 1 січня 1914 на Україні в 9 губерніях було 1683 громадських (земських і сільськогосподарських товариств) агрономів [5:24].

У кінці XIX-го на початку XX-го ст. заходами земської агрономії починають ширитися засоби нової агротехніки через популяризацію сільськогосподарських знань, організацію показових полів, прокатних і зерноочисних пунктів, злучних пунктів, надання кредиту для купівлі сільськогосподарських машин і знаряддя, а далі створення кооперативних товариств.

Серед суто агрономічних заходів земств на першому місці стояли заходи щодо постачання сільськогосподарських машин та приладдя, насіння й добрив. У галузі шкільної сільськогосподарської освіти земства зробили розмірно мало (перед війною 1914 р. 28 нижчих і лише одна середня сільськогосподарська школа). Натомість велику увагу

вони звертали на позашкільну агрономічну працю (лекції, виставки, роз'їзди агрономів і інструкторів по селах). В останні роки перед першою світовою війною на Україні стали засновуватися сільськогосподарські товариства і кооперативи. З розвитком цих товариств справа постачання відходила від земської агрономічної організації, і земський агроном усе більше ставав організатором сільського господарства. Остаточо цей напрям переміг на Всеросійському агрономічному з'їзді в Києві 1913 р. Земська агрономія почала присвячувати більше уваги науково-дослідній і показовій праці серед хліборобського населення.

На ґрунті земської агрономії розвинулася ціла наука – агрономія суспільна, найвидатнішими українськими представниками якої були професор Костянтин Андріанович Мацієвич (1873-1942), вчений агроном, засновник української наукової школи суспільної агрономії (праці – “Общественно-агрономические этюды” видано 1912 р. у Харкові, “Агрономія громадська” // С.-Г. Енциклопедія. – Львів, 1939 р.), якого визнають «корифеєм суспільної агрономії» [6:94; 9:145], співробітник відомого на той час популярного харківського сільськогосподарського журналу для селян “Хлібороб” (двотижневик, виходив українською і російською мовами з 1907 по 1918 рр. [11:283]), пізніше – завідувач редакцією харківського “Агрономічного журналу” та його учень і послідовник Євген Васильович Храпливий (1898-1949), теоретик і організатор модерного хліборобства, творець суспільної агрономії на західноукраїнських землях (праці – “Шляхи праці нашої суспільної агрономії” видано 1931 р. у Львові, “За хліборобську справу” – 1932 р., Львів), вихователь і організатор Хліборобського Вишколу Молоді, голова Крайового Господарського Товариства «Сільський Господар» (з 1925 р.).

Серед перших вчених – практиків, що розробляли проекти суспільної агрономії на Україні, починаючи з 1905 року, був секретар Харківського сільськогосподарського товариства (засноване 1868 р.), земський агроном Леонід Петрович Сокальський. У 1905 році в Одесі вийшла його перша наукова праця, присвячена питанням суспільної агрономії, а в 1910 році він взяв участь у з'їзді представників земств сільських господарств Півдня Росії, куди входила переважна більшість областей України, з доповіддю про об'єкти суспільного агрономічного впливу та агрономічної допомоги. Питаннями суспільної агрономії в Україні займалися також Петро Павлович Маслов (1867-1946), який закінчив Харківський ветеринарний інститут та вивчав політичну економію у Віденському університеті, з 1929 р. – академік АН СРСР, Олександр Никифорович Мінін, який з 1910 року працював агрономом в Харківській, а пізніше в Чернігівській губерніях [15:445].

В Україні осередками надання суспільної агрономічної допомоги сільському населенню стали сільськогосподарські товариства, які швидко почали створюватися після реформи 1861 року і являли собою недержавні громадські об'єднання громадян, що ставили завдання створити новий сільськогосподарський устрій, рівень розвитку сільсь-

кого господарства та загальнокультурний рівень сільського населення.

Мета сільськогосподарських товариств розвивати й удосконалювати сільське господарство і його окремі ділянки, організувати науководослідну роботу, видавати фахові праці й журнали, ширити сільськогосподарську освіту, допомагати своїм членам у раціоналізації господарства (за допомогою сільськогосподарських станцій, виставок, преси, а також посередництва в купівлі сільськогосподарських машин, поставці насіння, збуту сільськогосподарських продуктів тощо) [12:2839].

Найстаршою формою виробничої кооперації на Україні була артіль. Ще в XVI – XVIII ст. артілі були поширені серед столярів, мулярів, ковалів, крамарів тощо. Але тільки в другій половині XIX ст. заснування артілей набирає організованого характеру.

Першу хліборобську артіль (спілку) організував Микола Васильович Левитський (1859-1936), «артільний батько», 1894 р. в с. Федварі, Олександрійського повіту на Херсонщині. У 1902 р. було понад 125 артілей. Не зважаючи на те, що вони не були довготривалими (ні одна не проіснувала більше трьох років), ці артілі мали великий вплив на матеріальний стан членів. Головною причиною невдачі цих артілей був брак відповідних законодавчих основ. З оголошенням 1902 р. закону про трудові товариства чи артілі, затвердженням 1904 р. зразкового статуту для артілей, їх стан, з організаційного погляду, покращився [10:1114-1115; 15:306]

За перше сільськогосподарське товариство в Російській Імперії можна вважати Імператорське Вільне Економічне Товариство, засноване 1765 р. у Петербурзі, воно, як і Імператорське Московське товариство сільського господарства (з 1819 р.), своєю діяльністю охоплювало також Центральні і Східні Українські землі.

Першим сільськогосподарським товариством на Україні вважають Харківське Філотехнічне Товариство (1811-1818), засноване українським вченим, винахідником, освітнім і громадським діячем В.Н.Каразіном (1773-1842), яке серед іншого підкреслювало потребу введення на Україні нових методів у сільському господарстві.

Справжнім першим сільськогосподарським товариством на Україні було Товариство сільського господарства Півдня Росії, засноване 1828р. в Одесі заходами князя, на той час Новоросійського генерал-губернатора і намісника Бессарабської області, М.С.Воронцова (1782-1856), яке діяло на території Херсонської, Катеринославської, Таврійської й Бессарабської губернії. Це товариство дбало про розвиток усіх галузей сільського господарства (зокрема садівництва, виноградарства, вівчарства), про лісорозведення і меліорацію (наприклад, закладання артезіанських колодязів), ширило сільськогосподарську освіту, в дослідницькій праці звертало увагу зокрема на ґрунтознавство, влаштувало виставки тощо. Видавало «Листки», пізніше «Записки». По революції 1917 р. перестало існувати [14:3228; 15:386; 15:45; 16:13].

Пізніше постало Полтавське товариство сільського господарства (з

1855 р.) та товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості – Харківське (з 1868 р.) і Київське. Меншу роль відігравали Кубанське, Катеринославське, Чернігівське й інші. Своєю діяльністю сільськогосподарські товариства охоплювали губернії (Київську, Полтавську, Харківську, Херсонську), деякі – лише окремі повіти. Повітових та місцевих товариств в 1906 р. на Україні налічувалося 147, найбільше в Полтавській губернії – 56 [1:22]. У середині 1890-их років на Україні було близько 20 сільськогосподарських товариств (разом з філіями) [12:2839], понад 100 науково-дослідних установ, у т.ч. близько 20 дослідних станцій та понад 40 дослідних полів (приблизно половина всіх у Російській Імперії) [2:2838].

Чисельність сільськогосподарських товариств збільшилася після закону 1898 року, на підставі якого дозвіл на заснування затверджував губернатор (перед тим міністр хліборобства), ще більше після революції 1905 р. і Столипінської аграрної реформи. У 1900 р. на Україні було близько 100 сільськогосподарських товариств, 1905 р. – 513, 1915 р. – 1020 (у Російській Імперії – 4700). Більшість з них мали локальний характер, майже всі ці товариства (спілки) носили характер сільськогосподарських кооперативів [2:2838; 3:25; 12:2839].

Земельна реформа Столипіна 1906-1910 рр., стимулюючи вихід селян із громад на “відрубні” господарства й хутори, сприяла далеко ширшому, ніж було доти, застосуванню засобів агротехніки. Це в свою чергу спонукало подальший розвиток дорадчої діяльності на Україні, більш масове поширення сільськогосподарської освіти, її популярність та престижність. Носіями агротехнічних знань були головним чином земські агрономи і мережа сільськогосподарських дослідних станцій, які мали відділи селекції рослин, рільництва й тваринництва. Так формувалися науково-дослідні установи, що відіграли важливу роль у подальшому становленні сільськогосподарського дорадництва.

Вивчення цього історичного періоду, коли дорадча діяльність зароджувалася через становлення та розвиток суспільної агрономії, створення дослідних станцій та установ, свідчить про інтенсивний поступ вперед сільського господарства Російської Імперії загалом, та України зокрема, у порівнянні з тогочасними передовими країнами світу. За даними голландського дослідника – економіста Ван ден Бана в 1913 році в царській Росії працювало дев'ять тисяч спеціалістів, які надавали суспільні агрономічні (дорадчі) послуги сільськогосподарським товаровиробникам та сільському населенню, тоді як у Голландії на той час таких спеціалістів було тільки 35 [4:7].

Ці факти свідчать про масштаби розвитку та значення суспільної агрономії в становленні сільського господарства того періоду. Як відомо, в 1913 році сільське господарство України розвивалось дуже успішно.

Хоч сільськогосподарські товариства були насамперед організаціями поміщиків, вони чимало сприяли розвитку всього сільського

господарства. Перед революцією 1917 р. були вже очевидні добрі наслідки планомірних заходів щодо підвищення врожайності головних сільськогосподарських культур.

Що стосується Західноукраїнських земель, тут найдавніше сільськогосподарське товариство було засноване у Львові 1829 р. й носило назву Галицьке Товариство Господарське, що мало обслуговувати як українських, так і польських селян. На Буковині роль сільськогосподарського товариства виконувало громадсько-культурно освітнє товариство «Руська Бесіда» і центральне об'єднання української кооперації «Селянська Каса», на Закарпатті – товариство «Просвіта» [12:2839].

Але найбільший вплив на розвиток суспільної агрономії на Західноукраїнських землях відіграло створення товариства «Сільський Господар», що діяло в Галичині (Львів) до 1939 р. (час ліквідації товариства радянською владою). Хліборобське товариство «Сільський Господар» засноване в містечку Олеську (Золочівського повіту) 1899р. завдячуючи заходам священника Томи (голова товариства до 1908р.) і Юліана Дудкевичів з метою покращення добробуту селян шляхом піднесення сільського господарства і захисту селянських інтересів. 1903 р. центр товариства перенесено до Львова, в 1904 р. реорганізовано на двоступеневе товариство під назвою Крайове Господарське Товариство «Сільський Господар» з правом утворювати філії у Галичині.

Інтенсивний розвиток товариства почався з 1909 р., коли під час Першої Хліборобської виставки в Стрию на загальних зборах товариства змінено його статут, поширено рамки діяльності (захист станових інтересів українських хліборобів), проведено нову реорганізацію (трьох-ступенева організаційна структура – центр, філії по повітах та гуртки по селах). Очолив його (1909-1917) визначний громадсько-політичний діяч, економіст, публіцист і перекладач Євген Олесницький (1860-1917) [7:2830; 13:1843].

Лише перелік деяких послуг, що надавало товариство, свідчить про серйозну структуру тогочасної дорадчої служби – правовий захист селянських інтересів перед державною і крайовою владою та самоврядуванням; влаштування курсів і доповідей, що ширили сільськогосподарські знання; заснування дослідних полів, шкіл, овочевих дерев, зразкових садів, пасік, стаєнь і курників, вівчарень; розповсюдження найновіших сільськогосподарських машин і знарядь, спільне користування машинами і реманентом тощо; землевпорядкування сіл; організація садівничо-городничої школи в Скнилові піл Львовом; видавнича діяльність тощо.

Про популярність «Сільського Господаря» свідчить кількість відкритих філій (у 1910 р. – 85, 1913 р. – 88) та гуртків (відповідно 317 та 1325), а також стрімке зростання членів товариства (відповідно 12500 та 32300 чоловік) [7:2830].

За Польщі товариство «Сільський Господар» частково діяло на Волині, але поширенню впливу товариства перешкоджала польська

влада, проте певний час успішно діяла філія в Луцькому (1928-1937 рр.) та в Кремінці (1932-1933 рр.). У Галичині поляки мали свої окремі сільськогосподарські товариства, наприклад Makopolskie T-wo Rolnicze. Агрономія державна належала за Австрії до компетенції галицького і буковинського сеймів і зосереджувалася при повітових віділах, державних агрономів не було. За Польщі державні агрономи були при воєводствах і повітах. Крім того, при воєводствах існували хліборобські палати, складені з виборних радних, які виконували функції посередників між сільськогосподарськими продуцентами, сільськогосподарською промисловістю та Міністерством Хліборобства, а також нагляду над суспільною агрономією [5:24; 7:2830].

Наслідком розвитку перед першою світовою війною багато численних сільськогосподарських товариств, які поширювали сільськогосподарські знання серед селян, надавали різноманітні консультації та поради щодо кращого використання їхніх можливостей, перенесення досвіду агротехніки в селянські господарства, було розповсюдження вартісних сортів збіжжя, головне пшениці, запровадження чорних і ранніх парів, поступовий перехід від трипілля до плодозміни з травосіянням, модернізація сільськогосподарського реманенту (залізні борони, кращі плуги, культиватори, сіялки, косарки, жниварки, молотарки, віялки, трієри та ін.). Починається застосування штучних добрив, посилюється боротьба з бур'янами, поліпшується селянська худоба. Цей процес був відразу затриманий війною 1914-1918 рр. і революцією. Запроваджена більшовиками політика «воєнного комунізму» за кілька років підірвала сільське господарство і на тривалий час зупинила стрімкий розвиток дорадчих служб.

Таким чином, роль дорадчих служб в Російській Імперії виконували сільськогосподарська (основною формою були спілки і товариства) та виробнича (хліборобські, ремісничо-промислові артілі) кооперація, та, поряд з ними, сільськогосподарські дослідні станції. Роль державної агрономії перебрали на себе земства. На Західноукраїнських землях, не беручи до уваги державної агрономії, найширшого розповсюдження здобули об'єднання селян у формі товариств, що в залежності від місцевих умов та звичаїв могли називатися господарськими, громадсько-культурно освітніми об'єднаннями, кооперативами тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архімович О. Агрономія // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритуне відтворення видання 1955 – 1984 років. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 22-24.
2. Архімович О. Сільськогосподарські науково-дослідні установи // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритуне відтворення видання 1955–1984 років. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2837-2839.
3. Архімович О., Вакулєнко І. Агротехніка // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритуне відтворення видання 1955–1984 років. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 25-26.

4. Бородіна О.М. Сільськогосподарське дорадництво та проблеми його кадрового забезпечення. – К.: ІАЕ, 2001. – 72 с.
5. Гловінський Є. Агрономія суспільна й державна // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955-1984 років. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 24-25.
6. Дерлеменко В.В. Сільськогосподарські інформаційні консультаційно-освітні служби. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 452 с.
7. Зелений П. «Сільський Господар» // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955–1984 років. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2830-2832.
8. Зиновьев Ф.В., Лобанов Н.И., Тебенко В.Н. Управленческое консультирование. Монография. – Симферополь: «Таврия», 2000. – 154 с.
9. Мацієвич Кость // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955–1984 років. – Львів, 1994. – Т. 4. – С.1495.
10. Піснячевський Д. Кооперація на Центральних і Східних землях до 1920 р. // Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Репритне відтворення видання 1949 року. – Київ: Інститут української археології та джерелознавства НАН України, 1995. – С. 1111-1115.
11. Сільськогосподарська преса // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955–1984 років. – Львів, 2000. – Т.8. – С. 2834-2836.
12. Сільськогосподарські товариства // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955–1984 років. Т. 8. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2000. – С. 2839.
13. Сохоцький І. Олесницький Євген // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955–1984 років. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1843-1844.
14. Товариство сільського господарства Південної Росії // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Репритне відтворення видання 1955-1984 років. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3228.
15. Український Радянський Енциклопедичний Словник. В 3-х томах. - К.: Академія наук УРСР, 1966-68.
16. Ушкаренко В.А., Мартынова Т.Д. Херсонский Государственный Аграрный Университет. Исторический очерк. – Херсон: Айлант, 1999. – 180 с.

УДК 338. 436. 33

ЛІЗИНГ ЯК ФОРМА КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

В.В.ДЄБРОВ – д.с.-г.н., доцент, Херсонський ДАУ

Дефіцит фінансових ресурсів у сільському господарстві є наслідком істотного послаблення його матеріально-технічної бази, руйнування економічних основ її оновлення і розвитку. Нестача фінансових ресурсів на рівні сільськогосподарських підприємств означає, що парк сільськогосподарських машин зменшується, скорочується закупівля запасних частин, унаслідок чого не проводяться в необхідних обсягах капітальні та відновлювальні ремонти.

За останні роки в аграрних підприємствах було списано сільськогос-